

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

4. Сіздің балаларыңыз медиа хабарламаның мазмұны туралы не ойлайтынын сұраңыз, оны жібергендермен келісесіз бе, оларға сенесіз бе;

5. Сіз сондай-ақ мынадай сұрақтарды қоя аласыз: «Сіз осы кейіпкермен дос болғыңыз келе ме?», «Сіз осындай досыңыз болғанын қалайсыз ба? Неліктен?», «Ойын кейіпкерлерімен қандай ойын ойнауды ұсынар едіңіз?».

Бұл әдісті мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының педагогтары балалар телевизиялық бағдарламасын, сайтты немесе жарнамалық роликті талқылау кезінде де қолдана алады. Бұл балаларға кез-келген медиа хабарламаларға сыни көзқараспен қарауды үйренуге көмектеседі. Айта кету керек, Интернеттегі қауіпсіздік этика мен құпиялылықпен тығыз байланысты, өйткені көптеген балалар әлі оқи алмайды және жаза алмайды, іздеу жүйелерін пайдаланады.

Тәрбиешілер мен ата-аналар балалардың компьютерлік ойындарға деген сүйіспеншілігін олардың назарын әлеуметтік рөлдік және ойдан шығарылған ойындарға аудару үшін қолдана алады. Компьютерлік ойынның кейіпкерлері мен мазмұнына, балалардың қалауы мен қызығушылықтарына сүйене отырып, сіз балалармен бірге әртүрлі ойын жағдайларын жасай аласыз. Бұл тәсіл мектеп жасына дейінгі баланың әлеуметтік тәжірибесін едәуір байытуға, сондай-ақ баланың үйлесімді сөйлеу және сыни ойлау дағдыларын дамытуға көмектеседі [5].

Қорытындылай келе, медиа кеңістік мектеп жасына дейінгі балалардың дамуының әлеуметтік және мәдени аспектілерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Медиа арқылы балалар құндылықтарды, мінез-құлық нормаларын игереді, әлем туралы идеяларды қалыптастырады. Алайда, бұқаралық ақпарат құралдарының олардың дамуына оң және теріс әсер етуі мүмкін екенін түсіну маңызды. Сондықтан медиа тұтынуда баланс сақтауды және ата-аналар мен мұғалімдерді өмірінің алғашқы кезеңдерінде балаларда медиа құзыреттілікті дамытуда қолдауды қамтамасыз ету әлеуметтанулық талдауды қажет етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Васильева В.С., Влияния мультфильмов на развитие детей дошкольного возраста // Гуманитарные науки №6 (43), 2016, С. 85-87
2. Щуклина Е.С., Роль современной мультипликации в воспитании ребенка // Вестник Пензенского государственного университета, № 4, 2013, С. 13
3. Янак А.Л. Дети и родители в информационном пространстве: взаимодействие, риски и стратегии обеспечения безопасности // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Социология. Политология. 2021. Т.21. №1. 2021, С. 64-71
4. Шевченко М.Г., Формирование личности ребенка - дошкольника в медиапространстве ДОУ / М.Г.Шевченко // В сборнике: Профессиональная деятельность педагога: проблемы, поиски, решения материалы Всероссийской научно - практической конференции с международным участием, посвященной к 85 - летию ФГБОУ ВО «УлГПУ им. И.Н. Ульянова». 2017, С. 411
5. Давыдова О.Ю., Плужникова Е.В., Информационная среда в социализации ребенка дошкольного возраста: Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное учреждение детский сад № 28 «Светлячок», г. Туапсе, С. 1-2.

ӘОЖ 314.74

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУҒАНДЫҚ БОСҚЫНДАР

Маханбет Айдархан Шыңғысханұлы

makhanbetaidarkhan@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші - Байгабылов Н.О., PhD, доцент

XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырдың басында, адамзат жаһандану процестерінің еңсерілмейтін күшіне куә болды, ол қандай да бір жолмен қоғамдық өмірдің барлық салаларын қамтыды және өзінің ауқымы бойынша әлем елдері мен халықтарының өзара тәуелділігінің жаһандық жүйесін құрды. Жаһандану процестері саяси және экономикалық жүйелердегі қарқынды өзгерістермен бірге Халықаралық көші-қон ағындарының күрт қарқындылығына ықпал етті, әлемдегі түбегейлі жаңа көші-қон жағдайының қалыптасуына әкелді.

Қазіргі заң тұрғысынан босқындар-бұл төтенше жағдайларға байланысты тұрақты тұратын елді мекеннен кеткен адамдар. Сондай-ақ, босқындар көбінесе баспана іздеушілер (бірақ әлі босқын мәртебесін алмаған) және өз еліндегі бір жерден екінші жерге қоныс аударуға мәжбүр болған адамдар (ішкі қоныс аударушылар) деп аталады. Босқындық-соғыс немесе табиғи апаттар салдарынан тұрғындардың туған жерлерін жаппай тастап кетуі.

БҰҰ-ның бағалауы бойынша, қақтығыстар мен табиғи апаттар салдарынан үйлерін тастап кеткен адамдардың саны 2023 жылы рекордтық 117 миллионға жеткен, олардың көпшілігі - шамамен 38 миллионы-соғыстан және қуғын-сүргіннен басқа елдерге қашуға мәжбүр болды.

2023 жылдың соңына қарай 117 миллионға жуық адам соғыс, қуғын-сүргін және табиғи апаттар салдарынан үйлерін тастап кетуге мәжбүр болды, деп есептейді Біріккен Ұлттар Ұйымының Босқындар комиссиясы жөніндегі Жоғарғы комиссарының басқармасы (БЖКБ). Бұл планетаның әрбір 68-ші тұрғыны.

Олардың едәуір бөлігі босқындар - 1951 жылғы Женева конвенциясының анықтамасына сәйкес «нәсіліне, дініне, азаматтығына, белгілі бір әлеуметтік топқа немесе саяси сенімге байланысты қудалаудың құрбаны болудан әбден негізделген қорқыныштан» туған елінен кеткен адамдар. Көпшілігі баспана іздеушілер: босқын мәртебесіне жүгінгендер, бірақ олар оны әлі алған жоқ.

Соңғы онжылдықта Сирия босқындардың көшуі бойынша сөзсіз көшбасшы болып қала береді, онда азаматтық соғыс 2011 жылдан бері жалғасып келеді. БҰҰ БЖКБ есептеулері бойынша әлем бойынша 6,6 миллионнан астам сириялық босқындар мен баспана іздеушілер бар.

Бұл ретте 2023 жылдың алғашқы сегіз айында Сирияға 24,4 мың адам ғана оралды. Біріккен Ұлттар Ұйымының жылдың басында жүргізген сауалнамасы сириялық босқындардың тек 1,1% - ы келесі 12 айда үйлеріне қайтқысы келетінін анықтады.

Мұның себебі-жалғасып жатқан әскери қақтығыстың салдарынан өз қауіпсіздігінен қорқу, жұмысқа орналасу және өмір сүру деңгейін жақсарту мүмкіндіктерінің болмауы, сондай-ақ тиісті тұрғын үйге қол жеткізу проблемалары. 2023 жылдың ақпанындағы жойқын жер сілкінісі Сириядағы гуманитарлық жағдайды нашарлатты.

Босқындар саны бойынша екінші орынды Ауғанстан иеленді, онда 2021 жылдың тамызында «Талибан» радикалды қозғалысы билікке келді (Ресейде террористік деп танылды және тыйым салынды). Миллиондаған адамдар бұрынғы Үкіметпен, американдық әскери немесе халықаралық ұйымдармен байланысы, сондай-ақ саяси көзқарастары, этникалық және діни көзқарастары үшін саяси қырғыннан қорқып, елден қашуға мәжбүр болды.

Ауғанстан 40 жылдан астам уақыт бойы қақтығыстардан, кедейліктен және табиғи апаттардан зардап шегіп келеді және осы уақыт ішінде адамдар елден - негізінен көршілес Пәкістан мен Иранға қашуды жалғастыруда. 2023 жылдың соңына қарай Ауғанстаннан босқындар мен баспана іздеушілердің жалпы саны 6,4 миллион адамды құрады. Ауғанстан экономикасының күйреуі, өсіп келе жатқан кедейлік, аштық қаупі, әйелдердің, этникалық және діни азшылықтардың қысымы, сондай - ақ жиі кездесетін табиғи апаттар - жер сілкінісі мен су тасқыны-ауғандықтарды үйлерін тастап, ел ішінде де, одан тыс жерлерде де пана іздеуге мәжбүр етеді.

Үшінші орында Украина тұр: БҰҰ БЖКБ есептеулері бойынша, ел халқының төрттен бірінен астамы (шамамен 11 миллион адам) 2023 жылдың ортасына қарай үйлерінен кетуге мәжбүр болды.

Олардың 5,9 миллионға жуығы босқындар мен баспана іздеушілер, негізінен қазір көрші мемлекеттерде немесе Еуропаның басқа елдерінде тұрады. 2023 жылдың алғашқы алты айында шамамен 197 мың украиндық босқын өз Отанына оралды, бірақ соғыс аймағындағы жағдай олардың кейбіреулерін БҰҰ атап өткендей, үйлерін қайтадан тастап кетуге мәжбүр етуі мүмкін. Сонымен қатар, кейбір украиндық босқындар туған жерлеріне іс-сапармен келеді: туыстарына бару немесе кейбір құжаттарды алу, содан кейін уақытша болатын елге қайта оралады.

Біздің зерттеу тақырыбымыз Ауған босқындары-ірі соғыстар немесе қуғын-сүргін салдарынан өз елінен кеткен Ауғанстан азаматтары. 1979 жылы Кеңес Одағының Ауғанстанға басып кіруі Ауғанстаннан көршілес Пәкістан мен Иранға босқындардың ішкі қоныс аударуы мен ағынының алғашқы толқынын атап өтті, олар Ауған босқындарына баспана бере бастады. 1989 жылы Ауғанстандағы соғыс аяқталған кезде, бұл босқындар өз отандарына орала бастады. 1992 жылы сәуірде моджахедтер Кабул мен басқа да ірі қалаларды бақылауға алғаннан кейін үлкен азаматтық соғыс басталды. Ауғандықтар тағы да көрші елдерге қашып кетті.

Пәкістан мен Иранда барлығы 6 миллион ауғандық босқын орналастырылды, бұл Ауғанстанды әлемдегі ең ірі босқын өндіруші елге айналдырды, оның атағы 32 жыл бойы сақталды. Қазіргі уақытта ауғандықтар сириялық босқындардан кейінгі екінші үлкен босқындар тобы болып табылады. Ауған босқындарының көпшілігі (95 %) Иран мен Пәкістанда. Халықаралық қауіпсіздікке жәрдемдесу күштерінің құрамына кірген кейбір елдер ауғандықтардың аз санын қабылдады. Ауған Сикхтері мен индустар сияқты этникалық азшылықтар Үндістанға жиі қоныстануда.

Ауғанстандағы қарулы қақтығыстар жарты ғасырға жуық уақыт бойы үздіксіз жалғасып келеді. Жақында оларға жаңа проблемалар қосылды: құрғақшылық, жер сілкінісі, COVID-19 пандемиясының салдары. «Талибан» (тыйым салынған террористік ұйым) билікке келгеннен кейін жағдай ерекше қиын болды. Көптеген ауғандықтар адам төзгісіз жағдайларға байланысты үйлерін тастап, көрші елдерге қашуға және тек халықаралық көмекке сенуге мәжбүр. Босқындар қатал сынақтарға тап болды, шөлдегі ашық аспан астындағы лагерьлерде өмір сүру.

Қазіргі уақытта Қазақстанда Ауғанстан, Украина, Өзбекстан, Сирия және ҚХР-дан 325 босқын тұрады. Шетелдіктер республикадан шығарылмау бойынша құқықтық тұрғыда азаматтық қорғаумен қамтамасыз етілген. Біздің зерттеу нысаны ретінде ауғандық босқындар Қазақстанда да бар.

Мысалы, Қазақстанның жоғары оқу орындарында оқитын Ауғанстаннан жүзден астам студент сессияларды тапсырғаннан кейін үйлеріне кетті. Қазір олармен не болғаны белгісіз, бірақ

Білім және ғылым министрлігі оларға визалық қолдау көрсетуге дайын екенін хабарлады. Қазақстандық билік оларға гранттар мен стипендияларды сақтауға уәде берді.

Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы «Ариана» ауған мәдени орталығының төрағасы Восток Ахмадулла оған «Қазақстанда қалғысы келетін көптеген студенттер» жүгінгенін айтады.

«Қазақстан ауған студенттерін оқыту үшін 50 миллион доллар бөлді. Университеттерден кейін олар өз еліне оралады деген болжам бар. Бірақ қазір бұл білімді балалар Ауғанстанға Талибан пышағының астына түсу қайпі зор, сондықтан олар Қазақстанның уақытша паналап, отанындағы жағдай шешілгенше өмір сүруге және жұмыс істеуге мүмкіндік бергенін қалайды. Осы уақытқа дейін маған бұл студенттердің ешқайсысы босқынға өтініш білдіретінін айтқан жоқ, бірақ олар жүгінуі мүмкін», - деді біздің зерттеу барысында сұқбатқа тартқан бас сарапшы.

Ауғанстанның Саманган провинциясында тұратын бірнеше отбасы Қазақстан билігіне оларды елден шығару туралы өтініш жасады.

«Мұнда соғыс. Бізге көмек керек. Біз Қоңырат тұқымдаспыз. Біздің ата-бабаларымыз Қазақстаннан шыққан. Біз [Қазақстанның бұрынғы Президенті, Қауіпсіздік Кеңесінің

Төрағасы] Нұрсұлтан Назарбаевтан, [Қазақстан президенті] Қасым-Жомарт Тоқаевтан көмек сұраймыз. Саманганда бес отбасымыз бар», - дейді әлеуметтік желідегі видеода өзін Нұрролхак Абдулхак деп таныстырған жас жігіт. Ол оның отбасында 10 адам, ал басқаларында жетіден тоғызға дейін екенін түсіндірді. «Біз қиын жағдайда тұрмыз. Біз үйден кетуден қорқамыз. Сізден сұраймыз, бізді Қазақстанға апарыңыз», - дейді ол.

18 тамызда президент Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан СІМ-не этникалық қазақтарды Ауғанстаннан қайтару мәселесін пысықтауды тапсырғаны хабарланды. Өз кезегінде сыртқы саясат ведомствосының өкілі Айбек Смадияров хабарлағандай, Ауғанстан аумағында этникалық қазақтардың 15-ке жуық отбасы тұрады, бұл шамамен 200 адам.

Қазақстанға қоныстанған ауғандықтар және ауғандық қауымдастық өкілдері бүгінде аздап байқала бастады. Бірақ та, ауғандық босқындарды қабылдау бойынша Қазақстандық билік нақты шешім шығармады. Қоғамдық пікір тарапынан да наразылықтар байқалды. Ауғандық босқындар мәселесі Қазақстан қоғамында өзекті мәселе.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Иванов Е. Вынужденная миграция в международных правовых документах // Власть. - 2010. - N 3. - С.82-83.
2. Аламанов С.К. Анклавы в Центральной Азии: история вопроса и современные проблемы // Постсоветские исследования, 2018. Т. 1, №5. С. 451- 460.
3. Хабриева Т.Я. Миграционное право: сравнительно-правовое исследование // Российская юстиция. - 2021. - N 6. - С.70-74.
4. Мачитидзе Г.Г. Террористические угрозы в Афганистане и Пакистане: сравнительный анализ. Мировая экономика и международные отношения, 2021, т. 65, № 2, сс. 71-80.
5. Таппаева Н., Медельбек Р. «Хотим быть свободными». Афганские студенты казахстанских вузов не могут выехать на учебу. Радио Азаттық, 20.08.2021. Таппаева Н., Medelbek R. “We want to be free”. Afghan Students of Kazakh Universities cannot Go to Study. Radio Azattyq, 20.08.2021. (In Russ.) Available at: <https://rus.azattyq.org/a/afghan-students-taliban-kazakhstan-visa/31419476.html> (accessed 03.01.2023).

ӘОЖ 316.3

ЭТНИКАЛЫҚ ӘЙЕЛДЕР: ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ АУЫСУДЫҢ НЕГІЗГІ АГЕНТТЕРІ РЕТІНДЕ БАЛАЛАРДЫҢ ӨМІРЛІК КӨЗҚАРАСТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ӘСЕРІН ТАЛДАУ

Мұрат Аружан Талғатқызы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультетінің 2 курс магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Отар Э.С., PhD

Қазіргі көпұлтты қоғамда этникалық әйелдердің рөлі әлеуметтік-мәдени ауысу аясында өте маңызды. Бұл мақала этникалық әйелдердің балалардың өмірлік ұстанымдарын қалыптастыруға әсерін талдауды ұсынады. Мәдени құндылықтарды сақтау және беру, балаларда өзін-өзі тану мен өзін-өзі бағалауды қалыптастыру және қоғамдағы мәдени әртүрлілікті ілгерілету сияқты олардың рөлінің негізгі аспектілері қарастырылады. Әртүрлі әлеуметтанулық және мәдени зерттеулерді қарастыра отырып, мақала этникалық әйелдерді мәдени әртүрлілік пен әлеуметтік келісімді сақтауға және дамытуға қосқан үлестерін тану мен қолдаудың маңыздылығына назар аударады[1]. Бұл зерттеу этникалық әйелдердің әлеуметтік-мәдени ауысудың негізгі агенттері ретіндегі рөлін және олардың әлеуметтік құндылықтар мен нормалардың қалыптасуына әсерін жақсы түсінуге және бағалауға мүмкіндік береді.